David Movrin

Gratiae plenum: latinščina, grščina in Informbiro

Članek je omogočila podpora nemške ustanove Fritz Thyssen Stiftung v okviru projekta »Gnothi seauton – Classics and Communism«, ki so ga na raziskovalnem inštitutu Collegium Budapest pripravili Jerzy Axer, György Karsai in Gábor Klaniczay. Na tem mestu se zahvaljujem tako njim kot vsem ostalim kolegom, ki so z radovednimi pripombami med seminarji, kosili in odmori za kavo pomagali pri sestavljanju drobcev iz zapletene zgodovine klasične filologije v nekdanjih ljudskih demokracijah. Posebno zahvalo dolgujem varuhom arhivskega gradiva v AS, ZAL, ZAMU in na FF, ki v nevhvaležnih pogojih vedno znova dokazujejo resničnost Bulgakove ugotovitve: »Рукописи не горят.«

Prva povojna vlada, ki jo je vodil Boris Kidrič, je z latinščino in grščino opravila zelo na kratko, z nizom le deloma povezanih ukrepov. Že takoj med čistkami v avgustu leta 1945 je svoje mesto na univerzi z odlokom ministrstva za prosveto izgubil Fran Bradač, izredni profesor v klasičnem seminarju, ki mu je nova oblast zamerila dejstvo, da je bil »v bivši Jugoslaviji /.../ klerikalno-anglofilsko nastrojen«, da je bil med okupacijo »simpatizer mo-ga«,¹ da se je »spuščal v politično debato proti OF« z »Italijani« in se »proti partizanom in OF /.../ vedno izražal, da so banditi«.² Rektor Milko Kos je nasprotoval čistki, ki jo je izvajal terenski odbor OF, in se skliceval na veljavno zakonodajo, »da bi bila tako zavarovana avtonomija univerze.« Ministra Ferda Kozaka njegova nezgrajena argumentacija ni prepričala, »kajti v sklopu univerze je razumeti tudi terenski odbor OF.«³ Bradač je bil brez obrazložitve upokojen in pahnjen v neenak boj za volilno pravico, pokojnino, stanovanje.⁴ Klasični seminar je naglo zdrknil na sam rob obstoja. V letu 1948/49 je imel samo dva (2) slušatelja, daleč manj od vseh ostalih smeri na fakulteti – slovenščine (168), ruščine (47), romanistike (24), germanistike (61), zgodovine (57), zemljepisa (64), prirodopisa (92), matematike in fizike (93) ter filozofije in pedagogike (31).⁵

¹ »Modra garda«, vzdevek za t. i. Jugoslovansko vojsko v domovini.

² AS 1931-II-007, Lm 0011520, »Podatki za Bradač Franc-a«, 26. 11. 1947.

³ Celotno dogajanje je natančno popisal Aleš Gabrič, »Odpušcanje profesorjev Univerze v Ljubljani,« 14–19.

⁴ Zorka Bradač, *Neslutena moč ljubezni*, 48–49.

⁵ Doknić et al., *Kulturna politika Jugoslavije*, 1:511.

Še bolj dramatičen je bil položaj po gimnazijah. Mitra Mitrović Djilas, predsednica šolske komisije pri CK KPJ, ki je skupaj s svojim možem Milovanom Djilasom, vodjem Agitpropa, obvladovala jugoslovansko šolsko politiko, je podrejenim komisijam pri republiških centralnih komitejih – slovensko je vodil Ferdo Kozak – rešitev problema skicirala že na prvi skupni seji novembra 1945: »Klasične gimnazije je treba postopoma ukiniti.«⁶ Njena navodila so se v veliki meri ujemala z izobraževalno vizijo Borisa Kidriča, ki je slovenski šolski komisiji že nekaj tednov prej posredoval »nekaj načelnih pogledov« na to, kako »izvleči srednjo šolo iz njene humanistične megle«.⁷

Predmetnik iz leta 1936 je določal za realne gimnazije štiri leta latinščine po 4 oziroma 3 ure na teden, za klasične pa osem let latinščine po 4 oziroma 5 ur na teden ter šest let grščine po 4 ure na teden.⁸ Vsi gimnazijci so imeli solidno znanje latinščine, klasiki pa so povrh tega zelo natančno poznali tudi antično književnost. Predmetnik iz leta 1945 je s to ureditvijo temeljito pometel. Na (prejšnjih realnih) gimnazijah sta ostali kozmetični dve leti latinščine z eno uro na teden, grščine na klasičnih gimnazijah ni bilo več.⁹ Škofijska klasična gimnazija je bila ukinjena.¹⁰ Že leta 1946 sta iz gimnazijskega predmetnika izginili še preostali dve latinski uri, na štiri leta pa je zdrknila tudi latinščina na obeh preostalih klasičnih gimnazijah.¹¹ Klasični filologi, ki so ohranili svoja delovna mesta v šolstvu, so se na »preusmerjevalnih tečajih« izučili novih obrti in se odslej – skupaj s profesorji drugih ideološko nepriemernih jezikov – preživljali predvsem s poučevanjem ruščine. Ministrstvo za prosveto je skupaj s »Plansko komisijo LRS« leta 1949 ugotavljala, da je število »romanistov, germanistov in klasikov /.../ izredno večje, kot so potrebe«. Pripomba je bila povsem utemeljena. Od 42 klasikov, zaposlenih v slovenskih šolah, sta po podatkih ministrstva svoj predmet poučevala samo še dva.¹² »Preusmerilo« se jih je torej več kot 95 odstotkov.

Država se je pospešeno preurejala po vzoru Sovjetske zveze in hitro postala njen »najzvestejši satelit«,¹³ bistveno bolj zagrizen od ostalih v sovjetski interesni sferi. Ustava iz leta 1946 je bila kopija sovjetske ustave iz leta 1936.¹⁴ Ruščina je postala obvezni tuji jezik na vseh ravneh izobraževalnega sistema. Od 283 knjig, prevedenih v slovenščino med 1945–1947, jih je bilo 65 odstotkov prevedenih iz ruščine, dodatnih 21 odstotkov pa iz ostalih politično relevantnih slovanskih jezikov. Med bornimi 37 knjigami, prevedenimi iz za-

⁶ AS 1589-III 35.970, »Poročilo o seji šolske komisije CK KPJ, 21.–22. 11. 1945 v Beogradu.« Prim. tudi Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, 46.

⁷ AS 1589-III 35.972, »Zapisnik seje šolske komisije pri CK KPS dne 30. 10. 1945.«

⁸ *Programi i metodska uputstva*, 30–31.

⁹ Ministrstvo za prosveto NVS, *Začasni učni načrt 1945–1946*, 3.

¹⁰ Debevec, »Zavod sv. Stanislava.«

¹¹ Ministrstvo za prosveto LR Slovenije, *Spremembe k učnemu načrtu 1946/47*, 6.

¹² Doknić et al., *Kulturna politika Jugoslavije*, 1:511.

¹³ Lees, *Keeping Tito Afloat*, 1–42.

¹⁴ Perović, »The Tito-Stalin Split«, 37.

hodnih jezikov, ni bilo nobenega sodobnega avtorja. France Kidrič, oče predsednika vlade, je postal »prezident« Akademije znanosti in umetnosti ter je takoj junija 1945 obiskal Sovjetsko zvezo. Tam je izrazil upanje slovenske akademije, da bo pri sovjetski akademiji »našla trdno moralno podporo za svoja stremljenja: kulturno sodelovanje s sovjetskimi narodi in pravilno reševanje še ne načetih kulturnih vprašanj slovenskega naroda«. ¹⁵ S klasičnima jezikoma povezani odgovori, ki jih od časa previdno sugerirali gimnazijski in univerzitetni profesorji, so kot izrazito nepravilni ostajali brez odmeva. ¹⁶

Toda po ironiji zgodovine je v tem grotesknem plesu pomoč od Sovjetske zveze nepričakovano in nenačrtovano dobila prav klasična filologija, ki jo je kulturna politika naslednje petletke skoraj povsem uničila. V trenutku, ko je bil položaj že docela brezupen, je v neizprosni tok zgodovine dialektično posegel sam Titan svetovne revolucije. ¹⁷

Slika 1: *Principes philologorum* 1: Mitra Mitrović Djilas (1912–2001) in Milovan Djilas (1911–1995) v predvojnem Beogradu (vir: milovandjilas.rs).

¹⁵ Gabrič, »Sprememba kulturnopolitične usmeritve,« 140.

¹⁶ Neuspelo pobudo na zvezni konferenci o gimnazijah leta 1948 opisuje Hriberšek, »Razmere na področju klasičnega šolstva,« 49–50.

¹⁷ Uradne in neuradne epitete Modrega krmarja obravnava Rappaport, *Joseph Stalin*, 264.

Spor med Stalinom in Titom

Kominform oziroma Informburo – »Informacijski biro komunističnih in delavskih partij« – je bil ustanovljen na tajnem srečanju v poljskem mestecu Szklarska Poręba septembra 1947. Nadomestiti je skušal razpuščeno Kominterno, koordinacijsko telo, ki je evropske komuniste oskrbovalo z navodili iz Moskve. Pobudo za ustanovitev je dal Tito sam in Stalin jo je čez čas podprl, na ustanovni sestanek pa poslal Andreja Ždanova, ki je ravno končal s postavljanjem temeljev za novo kulturno politiko.¹⁸ Jugoslovanska predstavnik – Edvard Kardelj in Milovan Djilas – sta na srečanju blestela, Jugoslavija je bila po hitrosti komunistične transformacije daleč pred tekmicami, z njo se je lahko merila le Albanija, edina druga država v Evropi, v kateri se je partija do oblasti dokopala brez sovjetske pomoči.¹⁹ »Po naših reakcionarjih ne tolčemo kot po nacionalno-politični sili, temveč kot po agentih britanskega in ameriškega imperializma v naši državi, kot po podpori in lovkah tujih špijonskih in diverzantskih služb, zato po njih tolčemo brezobzirno, jih fizično uničujemo, obsojamo jih na smrt in javno razkrivamo njihovo povezavo z zahodnimi imperialisti,« je skrivnost uspeha zbranim partijskim voditeljem razlagal Kardelj.²⁰ Skupaj z Djilasom sta asistirala Ždanovu pri ostri kritiki dveh neuspešnih članov družine, francoske in italijanske komunistične partije, in ju v neizprosнем napadu razkrinkala kot »slabi razlagalki sovjetske zunanje politike.«²¹ Stalina sta slednjič prepričala, da je izbral Beograd za sedež tako novoustanovljenega Informburoja kot njegovega glasila *Za trajni mir, za ljudsko demokracijo*. Delegati so na koncu izrazili še svojo odločenost za boj »proti ameriške-mu imperializmu, proti njegovim britanskim in francoskim zaveznikom«²² ter ostalim hudodelskim združbam in se nato v prijateljskem duhu razšli.

Sovjetski politični napad v marcu 1948 je po tem obetavnem razpletu jugoslovanski Centralni komite vsaj nekoliko presenetil. Stalin, ki je bil nezadovoljen s Titovim prevzemanjem njegove lastne vloge v balkanski politiki, – zlasti s spodbujanjem grške državljanske vojne, pošiljanjem vojske v Albanijo, snovanjem jugoslovansko-bolgarske federacije,²³ – je sklenil, da je čas zrel za novega satrapa. Centralni komite KPJ je obtožil posnemanja »gnile oportunistične teorije« zablodelih komunistov Bernsteinovega in Buharinovega tipa ter zarožljaj s slabo prikrito grožnjo: »Mislimo, da je politična kariera Trockega dovolj poučna.«²⁴ Ostale članice Informburoja so ga brez izjem podprle,

¹⁸ Adibekov, »First Conference of the Cominform,« 3.

¹⁹ Di Biagio, »Establishment of the Cominform,« 19–20.

²⁰ Procacci, *Cominform Minutes*, 175.

²¹ Di Biagio, »Establishment of the Cominform,«, 31–33. Osebnό poročilo o grotesknem procesu, ki ga je s pomočjo obeh Jugoslovānov insceniral Ždanov, je kasneje objavil italijanski predstavnik Reale, *Au banc des accusés*.

²² Procacci, *Cominform Minutes*, 381.

²³ Gibianskii, »Soviet-Yugoslav Conflict,« 470–79.

²⁴ Pismo Molotova in Stalina jugoslovanskemu centralnemu komiteju, 27. 3. 1948. as 1589-iii 5.289, »Partijski dokumenti CK KPJ i CK VKP(b).«

partijam v vzhodnem bloku sta se pridružili tudi francoska in italijanska, ki kajpak nista pozabili jugoslovanskega nastopaštva na ustanovnem sestanku prejšnjega leta.²⁵

Zaprepadeni jugoslovanski komunisti so najprej poskušali dokazati svojo pravovernost in so še pospešili prizadevanja za nacionalizacijo. Peti partijski kongres, ki je skušal julija 1948 »nesporazum« zakrpati, je Tito zaključil z bodrilnim vzklikom: »Naj živi velika Sovjetska zveza z genijem Stalinom na čelu!«²⁶ A kot veteran moskovskih čistk iz tridesetih let, ki so pospravile z njegovimi tekmeci, je hkrati vedel, da gre tokrat zares.²⁷ Jugoslovanska partija je Stalina častila že več kot dve desetletji in ker se marsikdo ni zmozel kar na lepem odpovedati včerajšnjemu boštvu, je bilo treba odpreti nekaj novih koncentracijskih taborišč.²⁸ Čistka, ki je sledila, je bila na ravni velikih Stalinovih čistk, »resnično ogromen pojav«²⁹ glede na velikost države in partije. Sodišča se vanjo praviloma niso mešala, žrtve so običajno prijeli kar na podlagi »administrativnih ukrepov«.³⁰ Samo z Golega otoka, kupa skal sredi Jadrana, ki je postal sinonim za jugoslovansko represijo, je trajne psihične poškodbe odneslo več kot 30.000 žrtev,³¹ medtem ko se jih več sto ni nikoli vrnilo. Milovan Djilas, ki je otok obiskal v imenu politbiroja, je kasneje opisal eno od tamkajšnjih prevzgojnih metod. Stražarji so od zapornikov zahtevali, naj pretepajo svoje sozapornike:

Po zakonu noben kazenski rok ni smel biti daljši od dveh let, vendar ga je bilo mogoče znova in znova obnavljati. Zaporniki, ki so tam trpeli po deset let, niso bili nič neobičajnega. – Med vožnjo na otok so zapornika porinili – pravzaprav vrgli – na dno čolna. Ko je prišel na Goli otok, je moral nato teči čez stroj. To je bila dvojna vrsta zapornikov, ki so medsebojno tekmovali pri pretepanju. Izlita očesa so bila redkost, polomljeni zobje in rebra pa ne. Nekaj je bilo nepopravljivih, te so linčali, včasih spontano, včasih ne.³²

Toda zunanja in notranja grožnja sta bili le dve od težav jugoslovanskega vodstva. Tretja in za režim morda najnevarnejša je bilo naglo propadajoče gospodarstvo. To je leta 1947 doseglo komaj polovico predvojne ravni, do leta

²⁵ Judt, *Postwar*, 144.

²⁶ Brown, *Rise and Fall of Communism*, 207.

²⁷ Perović, »Tito-Stalin Split«, 58.

²⁸ Lampe, *Yugoslavia as History*, 253.

²⁹ Bartošek, »Central and Southeastern Europe«, 425.

³⁰ Lampe, *Yugoslavia as History*, 253.

³¹ Bartošek, »Central and Eastern Europe«, 425.

³² Djilas, *Rise and Fall*, 241. Djilas je po ogledu predlagal, da bi taborišče zaprli, vendar mu je Kardelj – ki je pred tem skušal pravico držav do ustanavljanja koncentracijskih taborišč vtihotapiti celo v deklaracijo OZN o človekovih pravicah – odločno nasprotoval: »To taborišče prav zdaj obupno potrebujemo.« Ranković in Tito sta se strinjala. Ibid., 242; Dedijer, *Veliki buntovnik*, 341.

1950 pa je padlo še za tretjino. Uvoz z vzhoda je leta 1948 znašal 47 %, leta 1949 14 % in leta 1950 okroglih 0 %. V istem obdobju se je obrambni proračun skoraj podvojil na ogromnih 17 %, pod orožjem je bilo kar 600.000 ljudi.³³ Ekonomska kriza je bila primerljiva z medvojno³⁴ in vse je kazalo, da bo balon vsak čas počil.

Rešitev je prišla z zahoda, ki je sklenil »obvarovati Tita pred potopom«, kot je operacijo opisal neki britanski minister. Združene države so se odločile za »strategijo klina« in v upanju, da bo prišlo do razkola v vzhodnem bloku, Jugoslavijo preplavile z gospodarsko in celo vojaško pomočjo. Delež zahodnih držav v trgovinski menjavi se je z 19 % leta 1947 povzpел na 81 % leta 1952.³⁵ Ko je denar začel pritekati, je protizahodna retorika v Jugoslaviji nekoliko potihnila. Čeprav je bila »broztitucija«³⁶ omejena na ekonomijo in so bile Združene države razočarane nad bornim izplnom glede preoblikovanja vladajoče ideologije,³⁷ se je z gospodarsko pomočjo vendarle tudi tu pojavilo nekaj sprememb.³⁸

Tretji plenum politbiroja CK KPJ

Kot disident je Milovan Djilas v knjigi o svojem vihnem političnem življenju natančno popisal, kdaj se mu je utrnila ideja o preobratu v izobraževalnem sistemu. Z Edvardom Kardeljem sta septembra 1949 plula v New York na konferenco Združenih narodov. Dinamični dvojec iz Szklarske Porębe je tam čakala pomembna polemika z donedavnimi prijatelji iz sovjetske delegacije. Na krovu čezatlantske velikanke *Queen Elisabeth* sta Djilasa spremljala »dva prava žaklja iz vodotesnega platna«, polna poročil in analiz o stanju šolskega sistema, ki so jih spisale različne komisije pri centralnem komiteju. Eno najpomembnejših, šolsko komisijo, je vodila Mitra Mitrović, njegova žena.³⁹

Revolucionarno garaštvo je po vsem tem času pustilo sled tudi na njunem zakonu. Djilas ni več občudoval ženinih »temnih oči, pogosto široko odprtih v čudenju«, skozi katere je nekoč »zrl na svet in na zapletenost ideologije«. ⁴⁰ Mitro Mitrović je s svojskim humorjem vse pogosteje omenjal kot svojo »marksistično-leninistično ženo«. ⁴¹ Poleg tega si je vse resneje prizadeval za skupno življenje s svojo novo tajnico Štefco Barić, ki je med beograjskimi

³³ Vire in natančnejše podatke navaja Lampe, *Yugoslavia as History*, 253–54.

³⁴ Bartošek, »Central and Eastern Europe«, 424.

³⁵ Lampe, *Yugoslavia as History*, 254; Lees, *Keeping Tito Afloat*, 81–119.

³⁶ Na termin iz poljskega tiska me je prijazno opozorila Elżbieta Olechowska.

³⁷ »Eisenhowerjeva administracija [...] je slednjič sprejela Titov trajni odhod iz sovjetske orbite kot zadostno zmago.« Lees, *Keeping Tito Afloat*, xv.

³⁸ Prim. Režek, *Med resničnostjo in iluzijo*.

³⁹ Djilas, *Rise and Fall*, 260.

⁴⁰ Djilas, *Of Prisons and Ideas*, 135.

⁴¹ Djilas, *Rise and Fall*, 300.

partijci slovela kot »miss petega kongresa«, vse drugače sorodno dušo, ki jo je odkril »v cvetu ženskosti pri sedemindvajsetih« prav med kongresom, ki se je spopadal z Informbirojem.⁴² Mitra Mitrović se je tik pred potovanjem v New York oglasila pri Kardelju in ga prosila, naj njenega moža vendarle spravi k pameti. Kardelj, ki je vedel za omejitve svoje ideologije pri iskanju sreče – in je morda poznal tudi meje lastne prepričljivosti, kadar ta ni bila podprta z aparatom Državne varnosti, – je njeno prošnjo zavrnil in je zdaj opazoval zbezanega tovariša v notranjih viharjih na »neskončnem sivo-modrem prostanstvu oceana«.⁴³

V takšnem stanju, med obupovanjem nad suhoparno banalnostjo ceka-jevskih poročil v dveh nepremočljivih vrečah in rastočo odločenostjo glede distance do ženske, ki je sodelovala pri njihovi pripravi, se je Djilasu na krovu ladje *Queen Elisabeth* nenadoma, kot je kasneje napisal, »posvetilo«:⁴⁴

Končno me je prešinilo, da je treba obrniti na glavo vso našo usmeritev, vso našo izobraževalno metodologijo – in z njo vred tisto vrečo predlogov in zaključkov. Namesto šol za indoktrinacijo po sovjetskem modelu bi morali polagoma obnoviti šole po tradicionalnih, svobodnejših načelih. O problemu sem se že prej pogovarjal s Kardeljem in ko sem mu povedal, kako sem si nenadoma premislil, si je vzel trenutek za razmislek. Nato se je strinjal, kot bi se nečesa domislil tudi sam: »To je odlično, tako je treba. Zastavi stvar na tej osnovi.« V New Yorku sem spisal referat o šolskem sistemu in Kardelj ga je odobril na kraju samem, prav kot so ga Tito in ostali kasneje v Beogradu.⁴⁵

Referat se je zavzemal za ideološko manj zadržan šolski sistem in je nastal med bivanjem v Združenih državah, ki so – po Djilasovih kasnejših besedah – močno vplivale na avtorjeve poglede.⁴⁶ Ko se je decembra vrnil domov, Mitre Mitrović ni bilo več tam, »preselila se je v manjšo vilo.«⁴⁷ Po osebnem prelomu s preteklostjo se je Djilas zdaj lotil institucionalnega.

Tretji plenum partijskega politbiroja se je odvijal v skoraj prazničnem vzdušju, med slovesom od starega in pričakovanjem novega, 29. in 30. decembra 1949. Po poldrugem letu političnih zapletov je bil namenjen prelomu s sovjetskim modelom in odkrivanju jugoslovanskega. Nastopili so trije referenti, Boris Kidrič z govorom o petletki, Edvard Kardelj z govorom o zunanji politiki ter Milovan Djilas z govorom o izobraževalni politiki, ki je veljala za glavno točko celotnega plenuma. Dogodek je vodil maršal Tito.

⁴² Ibid., 301.

⁴³ Ibid., 261.

⁴⁴ Ibid., 260.

⁴⁵ Ibid., 261.

⁴⁶ Ibid., 262.

⁴⁷ Ibid., 265.

Po vseh desetletjih si je težko predstavljati ionescovsko vzdušje, ki je vladalo v dvorani. Manj kot pet let prej je skoraj ista družčina izpeljala democid, ki je ostal v povojni Evropi brez primere.⁴⁸ Sovjetski ambasador v Beogradu je še leta 1946 poročal v Moskvo, da je »bilo po besedah Milovana Djilasa po osvoboditvi Jugoslavije likvidiranih 200.000 ljudi«, in pristavil, da je številka verjetno prenizka.⁴⁹ Jugoslovanski revolucionarni uspeh je Stalina tako navdušil, da je Tita – med oštevanjem šlevastih poljskih komunistov, ki so po njegovem s tekmeci ravnali preveč v rokavicah – označil za »junaka« (*molod-jec*), ki je »vse pobil«, Djilasovi »tovariši v centralnem komiteju« pa so moskovski kompliment sprejeli »s krutim, vendar ne neprijetnim ponosom«.⁵⁰ Teh travmatičnih spominov zapisnik ne omenja, leta 1949 so se tovariši v centralnem komiteju pomenkovali o latinski metodiki in didaktiki, Milovan Djilas, ki je po lastnih besedah med vojno »morda izrekel več smrtnih kazni kot kdorkoli drug«,⁵¹ pa je na srečanju nastopil z osrednjim govorom.

Njegova nova izhodišča so pomenila skorajda popolno zanikanje usmeritev, ki sta jih z ženo uveljavljala pred tem. »Bilo bi povsem napačno misliti, da je ves podedovani šolski sistem skupaj s celotno pedagoško metodo iz preteklosti ničvreden in da je treba oboje v celoti zavreči,«⁵² je po petih letih natančno takšnih prizadevanj ugotovil Djilas. Jedro problema je formuliral tako: »Problem torej ni toliko v tem, kaj – kakšnega človeka – hočemo ustvariti, temveč bolj v metodi, ki bo to res tudi zagotovila.«⁵³ Na teh izhodiščih je utemeljil vrsto ukrepov, ki bi jih še pred kratkim lahko predlagal le popoln reacionar. Ugotovil je, da je treba sovjetske učbenike zavreči zaradi njihovih dobro znanih »grobih splošnih idejnih pomanjkljivosti in napačnega, neznanstvenega in podcenjevalnega pristopa.«⁵⁴ Menil je celo, da ni nič narobe s pluralizmom znotraj države in da ni potrebe po tem, da bi imele šole v različnih republikah enake učbenike – »celo za fiziko, matematiko in kemijo ne«.⁵⁵ Nasprotoval je uvajanju marksizma-leninizma kot posebnega predmeta in predlagal, da bi z njegovo blagodejno perspektivo raje prekvasili vse ostale predmete »na vseh področjih znanosti in kulture«.⁵⁶

Osrednji simbol nove usmeritve so bili tuji jeziki. Namesto ruščine, ki je imela monopol od leta 1945 dalje, so se zdaj pojavili štirje enakovredni jeziki – ruščina, angleščina, nemščina in francoščina. Obenem z zahodnimi jeziki je amnestija zajela tudi latinščino in grščino:

⁴⁸ Prim. Vodopivec, »Populacijske posledice druge svetovne vojne,« 98.

⁴⁹ V Moskvi ohranjeno poročilo Ivana Sadčikova iz februarja 1946 navaja Perović, »Tito-Stalin Split,« 38.

⁵⁰ Djilas, *Tito*, 39.

⁵¹ Clissold, *Djilas*, 87.

⁵² Petranović et al., *Sednice Centralnog komiteta KPJ*, 293.

⁵³ Ibid., 297; Djilas, *Rise and Fall*, 265.

⁵⁴ Petranović et al., *Sednice Centralnog komiteta KPJ*, 300.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid., 302.

Kar se tiče latinskega jezika, bi ga bilo po našem mišljenju potrebno poučevati od sedmega⁵⁷ razreda (v gimnazijah) dalje, zaradi tega, ker si globljega in res vsestranskega študija katerekoli znanosti in uporabe visokošolske literature brez znanja tega jezika ni mogoče predstavljati. Poleg tega je glede na velike potrebe naše države po znanju latinskega in starogrškega jezika, zlasti zaradi preučevanja naše preteklosti, potrebno, da ima vsaka republika vsaj po eno, nekatere pa celo po več klasičnih gimnazij.⁵⁸

To je bilo nekaj povsem drugačnega od prejšnje partijske mantre. Obetal se je dialektični premislek in večina članov politbiroja se je naglo pridružila novemu trendu. Jože Potrč, slovenski minister za znanost, se je urno priglasil k besedi in se pohvalil, da latinščino podpira že kar nekaj časa. Nekemu slovenskemu znanstveniku, pripadniku »takoimenovane buržoazne inteligence«, se je po njegovih besedah v učbeniku zapisala drzna trditev, da »brez latinskega jezika in brez antičnega suženjstva tudi socializma ne bi bilo.« To provokativno znanstveno odkritje je cenzura takoj izbrisala, vendar je kasneje vmes posegel minister in lastnoročno »popravljal ta birokratski postopek«, kar je bilo profesorju, »ki je mislil, da je bil ta stavek izbrisan prav po ministrovem nalogu, zelo všeč« (*vrlo prijetno*).⁵⁹

V razpravo o klasičnem pouku se je vmešal tudi makedonski član politbiroja Krste Crvenkovski in izpostavil obetavne priložnosti, ki se s klasičnima jezikoma ponujajo njegovi mladi republiki in njenim težavam z identiteto. Greciste in latiniste bi lahko poslali v Istanbul, je ugotavljal, »kjer so razni arhivi s podatki o Makedoniji.«⁶⁰ Prej bi bilo seveda treba rešiti manjšo težavo, saj v nerazviti Makedoniji, ki se je otomanske oblasti rešila šele na začetku dvajsetega stoletja, preprosto ni bilo dovolj ljudi z znanjem teh jezikov. Crvenkovski je izrazil prepričanje, da bi jim »v tem pogledu lahko pomagali tovariši iz Hrvaške.« Djilas, ki je dotlej vljudno poslušal, ga je na tem mestu prekinil s spontano partijsko asociacijo na temo latinščine: »Vsak katoliški pop zna latinsko.« Crvenkovski ideji ni nasprotoval, dobrovoljno se je pridružil naraščajočemu viharju idej ter namignil, da dobro ve, kje bi lahko našli kvalificirane katoliške duhovnike – v koncentracijskih taboriščih: »Zaradi mene nam lahko dajo tudi kakšnega popa. Pri nas smo zaradi zadovoljevanja nekaterih potreb pripeljali tudi ljudi iz taborišč« (*ljude iz logora*).⁶¹

⁵⁷ Beseda »petega«, ki jo navaja *textus receptus*, je posledica uredniške napake, zaradi katere se je rezultat nadaljnje razprave preselil v prvotno besedilo.

⁵⁸ Ibid., 305.

⁵⁹ Ibid., 327.

⁶⁰ Ibid., 334.

⁶¹ Ibid. Krste Crvenkovski je z odkrito omembo jugoslovanskega gulaga nekoliko zbežal urednike, ki so sredi osemdesetih zapisnik pripravljali za izdajo, in jih prisilil k naslednjemu pojasnilu: »Gre za strokovno izobražene ljudi, ki so se zaradi kolaboracije s sovražnikom v pretekli vojni nahajali na prestajanju kazni (mišljeni so samo tisti, na katere je kazen vzgojno delovala).« Ibid., 723–4.

Toda o latinščini in grščini niso odločali aparatčiki s svojimi ekscentričnimi observacijami. V debato se je vmešal Boris Kidrič, vodja petletke in eden izmed petih najvplivnejših partijskih voditeljev v državi – poleg Tita, njegovega ideologa Kardelja, vodje Agitpropa Djilasa in Udbinega predstojnika Rankovića. Čeprav ni Kidrič zaradi revolucionarne vneme nikoli dokončal študija kemije in se ni mogel ponašati s humanističnim horizontom kakega Djilasa, se je v tej zasedbi čutil več kot poklicanega k razpravi o klasičnih jezikih. Njegov oče je bil univerzitetni profesor in Kidrič, ki se je rodil na Dunaju, ni uspel nikoli zares skriti »svoje buržujske vzgoje, čeprav jo je, kot številni mladi komunisti iz buržujskih družin, po svojih močeh zavračal s pomočjo umazanega besedišča (kajpak izposojenega iz srbsčine)«. ⁶² Te prikrite buržujske korenine so se zdaj pokazale v vsej svoji razsežnosti:

Naj nekaj pripomnim k referatu tovariša Djilasa. Ne strinjam se s tem, da bi latinski jezik poučevali samo v sedmem in osmem razredu gimnazije, temveč mislim, da bi ga morali poučevati od petega razreda dalje. Ni si mogoče predstavljati resnično kvalificiranega strokovnjaka, ki nima osnovne jezikovne izobrazbe iz vsaj enega jezika. Treba si je biti na jasnem glede tega, da je vsa tehnična terminologija, kot tudi medicinska in biološka terminologija, zgrajena na latinskem jeziku. To je dejstvo in mi ne moremo iti mimo njega ter začeti z ustvarjanjem nekakšne jugoslovanske terminologije, ki bo nasprotovala mednarodni. Klasična gimnazija ni dovolj. Zaradi tega mislim, da je treba ohraniti takšno poučevanje latinskega jezika, kakršno sem predlagal. Morda ne potrebujemo toliko ur, kot smo jih v okviru šestih dni imeli doslej, potrebno pa je ohraniti poučevanje latinščine od petega razreda dalje, da bodo ljudje dobili znanje latinskega jezika, ki je potrebno za to mednarodno praktično terminologijo. Če smo poleg tega že pri antičnih predmetih oziroma jezikih, mislim, da bi bilo zgrešeno slediti praksi, ki jo je uveljavila Sovjetska zveza, da se antična književnost izključuje iz srednjih šol in višje izobrazbe. Ni treba, da se študenti s temi stvarmi mučijo, kot smo se nekoč mučili mi, da bi v latinščini lahko brali knjige, vendar je za splošno kulturo človeka z visoko izobrazbo poznavanje antične kulture absolutno potrebno, da vsaj v svojem jeziku prebere osnovne stvari iz grške in rimske kulture, ki sta jo Marx in Engels tako visoko cenila in ki v resnici, vsaj po formalni plati, predstavlja tudi bazo za ves poznejši razvoj. ⁶³

Nekateri člani politbiroja so imeli težave s tako naglim obračanjem plašča po vetru. Za besedo je prosil Božidar Maslarić iz Hrvaške in se začel pritoževati nad nekaterimi učbeniki, ki jih je pred kratkim prelistal, ter nad množico nepotrebne balasta, s katerim si morajo učenci razbijati glavo, obskurnosti,

⁶² Djilas, *Memoir of a Revolutionary*, 142.

⁶³ Petranović et al., *Sednice Centralnog komiteta KPJ*, 348.

ki so »povsem odveč in so lahko učencem samo v napoto«, denimo problem imaginarnih števil in Ptolomejeve teorije o diagonalah.⁶⁴ »Latinščine smo se nekoč učili osem let,« je zavzdihnil, »vendar po končani šoli nismo v tem jeziku znali reči niti 'dajte mi kozarec vode', čeprav smo znali povedati, ali je kakšen glagol krepek ali šibek in ali gre po tej ali po oni deklinaciji.« Razmišljal je o drugačnem pristopu k izobraževanju in hvalil ekonomske emigrante »iz stare Jugoslavije«, ki so se uspeli naučiti francoščine, nemščine in angleščine, čeprav niso imeli niti osnovne šole; vsekakor ni nihče od njih umrl od žeje. »To govori o tem,« je zatrdil, »da metoda podajanja jezika, po kateri smo se v šoli učili mi, ni bila dobra. Slovnico je treba znati, koristna je, da pa bi zvedli poučevanje jezika samo na slovnico in brali samo nekakšne citate – to ni nič in nam ne daje tistega, kar potrebujemo za prakso in življenje.«⁶⁵

Toda čas ni bil več naklonjen takšnim tiradam, ne glede na ugoden odmev, ki bi ga bile deležne v prejšnjih letih. Djilas je zbrane obvestil, da je odmor v razpravi izkoristil za posvetovanje »z več tovariši, še posebej s tovarišema Titom in Kardeljem«, ter nakazal, da bo »v referat treba vnesti nekaj popravkov, saj bo objavljen«. Nekoliko presenečeno je ugotovil, da njegov radikalni predlog ni bil dovolj radikalen in da si večina članov politbiroja v šolah želi celo več klasične izobrazbe, kot je je predvidel sam. Svoje strinjanje je zabelil z nekaj partijskega humorja in se nekoliko distanciral od njihove zagnanosti, vendar je hkrati odločno zavrnil tudi vsako protiintelektualno govoričenje:

Kar se tiče latinskega jezika, so se tovariši tu v glavnem »organizirali« proti meni. Ker so se za to izrekli tovariši Kidrič, Blagoje Nešković in Kardelj, imam vtis, da v politbiroju prevladuje prepričanje, da je treba poučevanje latinskega jezika uvesti od petega razreda gimnazije dalje. To stališče sprejemam in ga bom vnesel v referat. Mislim sicer, da argumentacija, kako se je treba latinščine učiti zaradi terminologije, ne drži, res pa je, da brez znanja latinskega jezika ni mogoče poglobljati nobene znanosti, če hočemo to početi solidno. To velja tako za književnost kot za zgodovino. Strinjam se s takšnim pristopom k poučevanju latinščine, vendar le ob zmanjšanju števila ur.⁶⁶

Ko je nato okrcal še Maslarićevo nerganje zoper slovnico, mu je v besedo planil njegov zaveznik Kidrič: »Če se človek ne nauči slovnice vsaj enega tujega jezika, se kasneje ni sposoben učiti drugih jezikov.« Kardelj se jima je

⁶⁴ Maslariča je posebej razburilo dejstvo, da »latinski izrazi predstavljajo za dijake strašne stvari, čeprav snov, ki jo obravnavajo, še malo ni strašna.« Članom politbiroja je to ponazoril z nekaj zdravorazumskimi razlagami pojmov, ki jih je latinščina po nepotrebnem oteževala: »Kajti kaj je imaginarno število? To je kvadratni koren iz števila ena« (*sic*). Ibid., 364.

⁶⁵ Ibid., 365.

⁶⁶ Ibid., 371.

takoj pridružil z lastno izkušnjo z učiteljsišča, očitno nezadovoljen z usodo, ki ga je prikrajšala za slovnično bližnjico do tujih jezikov, kakršne bi bil deležen na klasični gimnaziji: »Nemščine sem se v šoli učil trinajst let, vendar sem se je naučil šele v ječi« (*na robiji*).⁶⁷

Ko se je najvišji partijski forum v tako kompetentni razpravi dokopal do odločitve, je z njeno izvršitvijo pohitela vsa država. V manj kot dveh tednih je reformo izobraževalnega sistema terjal tudi slovenski politbiro.⁶⁸ Pooblastil je Ivana Regenta, ministra za prosveto, ki se je ponašal zgolj z nepopolno osnovnošolsko izobrazbo in je bil kot tak očitno simbolno najprimernejši za svojo funkcijo. Regent je sestavil predlog, ki je potrdil vse Djilasove ideje in se zavzel za to, da bi »kot krono vsega tega večmesečnega dela sklicali pedagoški kongres«,⁶⁹ ki bi preveril, če so »pedagoški delavci« vse skupaj pravilno razumeli. Prispevki na kongresu so po vrsti poslušno omenjali navdihnjenost tretjega plenuma CK KPJ in referenta, ki se je pozabil sklicevati nanj, je Kardelj kasneje ožigosal za »klerikalnega«. ⁷⁰ Pri razlagi ostroumne logike tega preobrata je poleg nacionalnega sodeloval tudi lokalni tisk, partijo je posebej skrbelo, kaj o vsem skupaj pišejo časniki kot *Gradimo*, *Zasavski udarnik*, *Jeseniški kovinar* ter *Naše delo*.⁷¹ Pedagoški veljaki so hvalili objavljene sklepe in v njih odkrivali »nove metode dela v boju za poglobljanje ljudske demokracije, v boju za čistost in za nadaljnje razvijanje naukov marksizma-leninizma in v boju za pravilno in široko tolmačenje marksističnih načel v vsakodnevni praksi«, ⁷² torej vse prej kot popolno zanikanje dotedanje zgrešene politike, kar bi se lahko zazdelo v dialektiki nepodkovanemu opazovalcu.

Čisto na dnu piramide je do besede glede poučevanja latinščine prišlo celo nekaj klasičnih filologov. V nasprotju z razvlečenimi diskusijami neizvoljenih in podizobraženih partijskih potentatov, ki so se poigravali z njihovim obstojem, je stališče profesorjev na ljubljanski klasični gimnaziji zapisnikarica povzela v enem samem stavku: »Z uvedbo latinščine v višjo gimnazijo se vsi strinjamo.«⁷³

⁶⁷ Ibid., 485.

⁶⁸ AS 1589-III 2.89, »Zapisnik seje biroja CK KPS z dne 11. 1. 1950.«

⁶⁹ AS 1589-III 2.99, »Zapisnik seje politbiroja CK KPS z dne 24. 5. 1950.« Podatke o Regentu je zbrala Troha, »Ivan Regent«, 144. Izsledke s kongresa je v kar treh zvezkih objavil Bračič, *Kongres pedagoških delavcev na Bledu*; povzema jih Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963*, 29–35.

⁷⁰ »Klerikalni Gogala« je Kardelja zmotil v govoru, shranjenem v AS 1589-III 1.6, »Zapisnik VII. razširjenega plenarnega zasedanja CK KPS – 26.–27. 1. 1952.« Za opozorilo na ta vir se zahvaljujem Francetu M. Dolinarju.

⁷¹ *Zasavski udarnik*, *Jeseniški kovinar* in *Naše delo* niso dosegli zahtevnih standardov Agitpropa; prim. kritično poročilo v AS 1589-III 31.841, »Poročila Agitpropa pri CK KPS 6«, 4. 7. 1950.

⁷² Ledinek, »Pripombe k izvajanju resolucije«, 44.

⁷³ ZAL LJU 184-3 2.82, »Predlogi za reorganizacijo našega šolstva po sklepih III. plenuma CK KPJ«, 8. 3. 1950. Čez dva meseca je šola predloge poslala na ministrstvo; prim. ZAL LJU 184-3 2.83, »Predlogi za reorganizacijo klasične gimnazije«, 29. 4. 1950.

Slika 2: *Principes philologorum* 2: Edvard Kardelj (1910–1979) in Boris Kidrič (1912–1953) v povojni Ljubljani (vir: dlib.si).

Klasična filologija po tretjem plenumu

Ko je bilo ritualnega anatematiziranja konec, je skoraj povsem uničena stroka spet pokazala znake življenja. Leta 1951 je smela iziti prva številka jugoslovanske revije za klasično filologijo *Živa antika*, ki je že v naslovu previdno nakazovala, da so bile govorice o smrti predmeta močno pretirane. Uredniški odbor so sestavljali profesorji iz Ljubljane, Zagreba, Beograda in Skopja. Prvi stavki prvega uvodnika niso puščali nobenega dvoma o tem, čigava modrost je revijo sploh omogočila:

Ustanovitev te in takšne revije je v naši socialistični stvarnosti še posebej upravičena. Dovolj dobro je znano, koliko današnje kulture dolgujejo antični kulturi, zelo malo pa se ve o tem, kakšne vezi z antično kulturo, njenim prostorom in njenimi nosilci povezujejo balkanske Slované. Pa tudi to, kar je znanega, se omenja redko in le mimogrede. – Zato je čas, da prav danes, po Resoluciji tretjega plenuma CK KPJ, tem povezavam posvetimo večjo pozornost, globljo in sistematično. Zdaj je treba začeti s preučevanjem teh posebnih vezi, da se bo mogoče dokopati do znanstvene razlage našega posebnega stališča do antike. Samo po sebi se razume, da mora to preučevanje temeljiti na osnovah ustaljenega principa,

katerega preprosta formula se glasi *dialectica vera docet* (»dialektika nas uči resnice«).⁷⁴

Z vrnitvijo latinščine in grščine v šolski sistem so se zjasnili tudi oblaki nad ljubljanskim klasičnim seminarjem. Po vojni, *rebus in arduis*, je pod Ozninim nadzorom⁷⁵ hiral praktično brez študentov. Redkim, ki jim je padel študij sploh na misel, je profesor Milan Grošelj zaskrbljeno priporočal ruščino, »saj veste, z latinščino in grščino ne boste mogli mnogo početi.«⁷⁶ Po docela nepričakovanem preobratu v začetku petdesetih se študenti niso več bali pomanjkanja služb in so začeli počasi spet kapljati. Toda po več letih sistematičnega uničevanja gimnazij to niso bili več nekdanji študenti. V prošnji za znižanje standardov in črtanje nekaterih predmetov je Grošelj ministrstvu razmeroma odkrito pojasnil, kakšen je položaj:

Navedeni predmeti so bili vstavljeni v učni načrt v dobi, ko so sestavljali učni načrt mislili na to, kako bi klasične filologe mogli zaposliti v srednjih šolah s poukom starega veka ali pa v muzejih kot kustose. Klasični jeziki so bili tedaj v neprimerno slabšem položaju kakor so po sklepih tretjega plenuma CK KPJ. – Končno je treba upoštevati še dejstvo, da so letos prišli prvič študirat klasično filologijo absolventi klasičnih gimnazij, ki so na gimnaziji imeli samo eno leto pouka grščine ali pa niti tega in ki imajo tudi iz latinščine samo minimalno znanje. – Treba bo več let, da iz klasičnih gimnazij pridejo zopet absolventi s približno normalnim znanjem grščine in latinščine, in zato je treba delovno energijo slušateljev usmeriti izključno v študij tistih predmetov, ki so jih prišli študirat. /.../ S[mrt]. F[ašizmu]. – S[vobodo]. N[arodu].⁷⁷

Pojavilo se je še več znakov odjuge. Nenadoma je postalo politično sprejemljivo, imeti klasičnega filologa za dekana Filozofske fakultete, in Grošelj je bil na to mesto izvoljen leta 1950. Še več, smel je potovati na zahod in tam iskati pomoč za svoja prizadevanja pri oživljanju uničenega klasičnega seminarja. Novembra 1950 je šel v Pariz, da bi obnovil svoje predvojne stike, in bil tam presunjen. »Šele če pride človek kam ven, vidi, kako je naše življenje zaostalo v teh desetih letih, kar smo bili odrezani od sveta. V znanstvenem svetu na

⁷⁴ Budimir, »Živa antika,« 3. Imena urednikov so natisnjena na sosednji strani: Milan Budimir iz Beograda, Nikola Majnarić iz Zagreba, Milan Grošelj iz Ljubljane in Mihajlo Petruševski iz Skopja.

⁷⁵ Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo*, 39.

⁷⁶ Gabrovec, »Pot v Emavs,« 9.

⁷⁷ ZAMU I-140, »Sprememba učnega načrta – Ministrstvu za znanost in kulturo,« 20. 2. 1951. Prošnji je bilo ugodeno leto kasneje, ko je Boris Zihlerl, minister za znanost in kulturo ter eden glavnih ideologov slovenske partije, z odločbo črtal obvezne izpite »iz naslednjih pomembnih predmetov: zgodovina antične filozofije, grška zgodovina, rimska zgodovina, klasična arheologija, teorija književnosti.« AS 249 47.655, »Odločba o črtanju obveznih izpitov v učnem načrtu za klasično filologijo,« 27. 2. 1952.

zapadu izhaja izredno mnogo in mi o tem ne vemo ničesar. Vse te publikacije so nam bile enostavno nepristopne. Pa tudi sicer je življenje zelo napredovalo, medtem ko je pri nas stalo, če ne nazadovalo.»⁷⁸ Njegove odkrite pripombe zbujajo vtis, da preprosto ni vedel dovolj o svojem sogovorniku, registriranem sodelavcu Državne varnosti »Andreju«, ki je zaupane vtise posredoval svojim naročnikom. Zaključna misel kljub temu kaže, da je bil vsaj v tujini zelo previden z besedami:

Precej so me spraševali o prilikah pri nas. Odgovarjal sem, da so v znanstvenem pogledu neprimerno boljše, kot so bile v stari Jugoslaviji, pri delu pa zlasti od III. Plenuma CK.⁷⁹

Po obisku v Parizu je smel Grošelj v *Revue des Études Latines* poslati članek »o stanju klasičnih študij« v Jugoslaviji, čeprav šele potem, ko sta vsebino pregledala predstavnika partije in ministrstva.⁸⁰ Skrbno kontrolirana fasada pred tujo javnostjo seveda ni imela dosti zveze z resničnim stanjem in v pogovorih s prijatelji v Sloveniji, kjer je zmotno menil, da ga ne nadzorujejo, si Grošelj ni delal nobenih utvar glede stanja raziskav ali pogojev zanje:

V klasični filologiji je slovenska univerza zelo zaostala proti beograjski in skopski. Beograd je dobro preskrbljen z viri in deli že od preje, Makedonci so po vojni izvrstno oskrbeli svoj klasični institut, ker so nabavljali v inozemstvu in razpolagajo danes z več izdajami istega pisca, več primerki leksikonov in podobno, medtem ko je Ljubljana skrajno siromašna, ker je med vojno knjižnica instituta ob letalski nesreči pogorela. Ljubljani manjkajo osnovne knjige in zanjo ni bilo po vojni nobenih sredstev.⁸¹

V gimnazijah je *plenum gratiae* glede klasičnih jezikov pomenil začasno normalizacijo. Po njem so začeli izhajati novi latinski in grški učbeniki, žanr, ki se je po vojni zaman potegoval za *imprimatur*. Odstavljeni Fran Bradač je smel objaviti novo izdajo svoje *Grške vadnice*, ki je prvič izšla leta 1920. Iz časa primerne in posodobljene inačice so se morali tri desetletja kasneje posloviti vsi odlomki iz grškega izvirnika Nove zaveze.

Založnik je dodal krivici še žalitev z zahtevo po drobnih poetičnih hvalnicah ljudem in sistemu, zaradi katerega je bil pisec pet let prej ob službo in pokojnino. Neologistični biseri v starogrškem besedišču – samostalniki kot ó

⁷⁸ AS 1931-II-017, III-0026741, »Grošelj je bil mesec dni v Parizu in dobil naslednje vtise,« 26. 11. 1950. Poročilo je sestavil »Andrej«.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ »'Revue des Etudes latines' bo prinesla članek o stanju klas. študij v Jugoslaviji, ki ga je že pregledal tov. načelnik J. Košar s tov. pom. min. L. Modicem,« je Grošelj poročal v svojem življenjepisu. FF, Milan Grošelj, personalna mapa, »Življenjepis,« 21. 1. 1951.

⁸¹ AS 1931-II-026, II-050264, »Znanstveni kongresi in ekskurzije,« 29. 10. 1952. Grošelj se je z »Andrejem« pogovarjal o ekskurziji jugoslovanskih klasičnih filologov v Grčijo, za katero v Ljubljani sploh niso izvedeli.

μισόδημος (sovražnik ljudstva), τὸ ἐναντίωμα (reakcija) ali ἡ πεντετηρίς (petletka) – so razmeroma pusto knjižico spremenili v čudaško zbirko političnih haikujev. Ἐν τῇ πρώτῃ πεντετηρίδι πολλὰ ἤδη οἰκοδομήματα ἐστήσαμεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει καὶ πλεονα ἔτι στήσομεν, je oznanjal stavek, ki naj bi dijake uril v tranzitivnih oblikah glagola ἵστημι, »med prvo petletko smo v naši polis postavili že mnoge zgradbe in postavili jih bomo še več.«⁸² Tudi mesto, ki ga je imel v prejšnji izdaji Odrešenik, ni ostalo prazno:

Εἴθε τῇ ἡμετέρᾳ πόλει αἰεὶ ἄνδρες τοῖοι οἷος ὁ Τίτων ἐφεσταῖεν
τοιούτων γὰρ ἀνδρῶν ἐφεστώτων οὐ δέδιμεν περὶ τῆς τῶν πολιτῶν
εὐδαιμονίας.⁸³

Da bi možje kot Tito vedno stali na čelu naše polis;
s takšnimi možmi na čelu se ne bojimo za srečo državljanov.

Latinski učbeniki za nižje in in višje razrede so se ravnali po enakem konceptu. Odlomki iz Vulgate, ki jih je bilo mogoče najti v predvojnih učbenikih,⁸⁴ so izginili brez sledu. Med primerno snov so zdaj sodili Cezarjev opis družbenopolitičnega položaja v Galiji, Salustijeva meditacija o kvarnem vplivu »strankarstva«, Livijevo poročilo o razrednem boju v starem Rimu in Senekino razmišljanje o suženjstvu. Za pravo zakladnico primernih odlomkov se je izkazal Lukrecij in berilo iz leta 1953 je s pridom uporabilo njegov »nauk o prirodnem izboru (selekciji)«, njegovo razlago o »nastanku zasebne lastnine« ter njegovo lekcijo o »nastanku vere in strahu pred bogovi«.⁸⁵ A kakršnikoli so učbeniki bili, učitelji so bili veseli že tega, da sploh so in da jih je mogoče uporabljati pri pouku. V letih prestrašenega molka v puščavi se je izkazalo, da ta privilegij nikakor ni samoumeven.

Tretji plenum jugoslovanskega politbiroja je klasični filologiji v splošnem prinesel nepričakovano olajšanje. Dogme, ki je v njej videla pomembno tarčo partijskega aparata, nenadoma ni bilo več, stroka pa je za nekaj časa dobila položaj, primerljiv z ostalimi vejami humanistike. Za donedavne grešne kozle je bilo to več kot dovolj, čeprav je bilo življenje še vedno daleč od normalnosti – vsaj za tiste, ki so se spominjali, kaj je ta pomenila pred prihodom »inertne in poaštne policijske države« z njenim perpetuiranjem »skorajda vojnih pogojev, prenatlačenosti, revščine«.⁸⁶ V dneh po Stalinovi in Kidričevi

⁸² Fran Bradač, *Grška vadnica*, 69.

⁸³ Ibid., 70.

⁸⁴ Denimo v čitanki, ki jo je objavil Sovre, *Lanx satūra*.

⁸⁵ Cezar, *De bello Gallico* 6.11–20; Salustij, *De bello Iugurthino* 41–42; Livij, *Ab urbe condita* 2.23–32; Seneka, *Ad Lucilium* 5.47; Lukrecij, *De rerum natura* 5.852–874; 5.923–1110; 5.1160–1195. Bertoncelj et al., *Latinsko berilo za gimnazije in Komentar k latinskemu berilu za gimnazije*.

⁸⁶ Ocenio je konec štiridesetih zapisal angleški pisatelj Lawrence Durrell v pismu iz Beograda. Judt, *Postwar*, 173.

smrti je Milan Grošelj v pogovoru s prijateljem zelo odkrito ocenil pogoje za raziskovalno delo v Ljubljani zgodnjih petdesetih let. Prijatelju je bila ocena všeč, zato jo je zapisal in odnesel Državni varnosti. Tamkajšnjim analitikom se profesorjeva osebna stališča niso zdela nepomembna, zato so jih nemudoma arhivirali in jih kasneje prenesli celo na mikrofilm. Dokument je po nekakšnem čudežu preživel vse čistke naslednjih desetletij, vključno z velikim uničenjem arhivov leta 1989/90, ter ostaja pretresljivo pričevanje o življenju intelektualcev v državi, kjer je bilo celo po mnenju uradnih tekstopiscev »lepo biti mlad« in neobremenjen s primerjavami:

Redek od naših profesorjev ima stanovanje, kjer v obednici ne bi imel kakega ležišča. S tem pade vse. Doma ne more sprejeti nikogar. V lokale ne hodi, ker nima denarja niti za najbolj nujne knjige. Še domačih ne more kupovati, kaj šele inozemske. Razen zgodovinarjev in slavistov zato nihče nič ne publicira, saj ne more do novejše literature. Inštituti imajo premajhne kredite, da bi si jo nabavljali, privatno si je človek tudi ne more, torej nič. Večina strok je v popolnem zaostanku. Naše žene so samo gospodinje, kaj drugega si ne morejo upati, ker ni sredstev za to. Večja provinca smo, kot smo bili kdaj koli. Pri nas imajo samo nekateri politični ljudje taka stanovanja, da bi lahko sprejemali doma tovariše ali goste, toda to je zaprt krog, ki se je ogradił proti vsem drugim. V Ljubljani je manj kulturnega vzdušja, kot ga je bilo pred vojno. Vsak životari zase.⁸⁷

Med Komenskim in Lunačarskim

Partijski odpor do latinščine in grščine je imel razvejane korenine, vendar je v poslednji analizi izviral predvsem iz strastne želje po popolni enakosti v šolskem sistemu. Koncept ni bil izviren, klasično izobrazbo je za odvečen element v poenoteni in izenačeni šoli štel že Anatolij Lunačarski, prvi ljudski komisar za prosveto, ki je podobno rešitev razvil leta 1918:

Delitev šol na osnovne, višje osnovne, gimnazije, neklasične srednje, obrtne, tehnične, trgovske in vse druge oblike osnovnih in srednjih šol se ukine.⁸⁸

Marx je v *Osemnajstem brumairu* pravilno ugotovil, da se vsi zgodovinski dogodki najprej pojavijo kot tragedija in se šele nato ponovijo kot farsa. Eksperiment Lunačarskega je bil dosti radikalnejši od kasnejših poskusov njegovih jugoslovanskih epigonov. Vseh izobraževalnih ustanov v državi seveda ni

⁸⁷ AS 1931-II-026, II-050289, »Prof. Milan Grošelj,« 18. 4. 1953.

⁸⁸ Shturman, *Soviet Secondary School*, 27; 43. »Odredba o enotni šoli dela Ruske socialistične federativne sovjetske republike« je bila ratificirana 30. 9. 1918.

bilo mogoče spraviti na raven nekdanje klasične gimnazije in snovalci »enotne šole dela« so bili zato prisiljeni izenačevati navzdol ter uničevati vse, kar je štrlelo nad povprečje.⁸⁹ Popoln razkroj znanja, discipline in celo predmetnika kot takšnega je pripeljal do celih generacij učencev, ki so šolo zapuščali »neozdravljivo nevedni«.⁹⁰ Sistem, ki ni državi zagotavljal niti osnovnega minimuma šolanih strokovnjakov, je Stalina v zgodnjih tridesetih prisilil v novo reformo, ki se prav tako ni ozirala na klasične jezike, vendar je vsaj nekoliko sanirala eksperimentalno polomijo Lunačarskega. V farsični reprizi teh dogodkov so Stalinove šole najprej predstavljale navdih za jugoslovanske reformiste v letu 1945, pet let kasneje pa negativni zgled, od katerega so se skušali po sporu z Informbirojem distancirati.

A Marxovim železnim zakonitostim navkljub deluje nenavadni preobrat v zvezi z usodo klasičnih jezikov na tretjem plenumu bolj kot argument v prid tistim zgodovinarjem komunizma, ki ostajajo skeptični glede uvajanja »jasnosti, kaj šele neogibnosti tja, kjer je bilo vse polno prigradnosti in kompleksnosti«.⁹¹ Ne le nepričakovanost Stalinovega posega in nenavadne okoliščine Djilasovega razsvetljenja sredi Atlantika, predvsem dejstvo, da je o predmetu ves čas skorajda igrivo odločal samozvani *grex philologorum* s pomočjo recikliranih fraz in brez vsake strokovne podlage, pušča močan priokus zgodovinskega naključja, muhastega posega helenistične boginje Τύχη. Djilasova pobuda za liberalizacijo izobraževalnega sistema še zdaleč ni bila neizogibna. Neposredno po svojem navdahnjenem govoru o prednostih latinščine je Kidrič na istem plenumu pozval k ustanavljanju novih kmečkih obdelovalnih zadrug, torej k poglobljanju sovjetskega modela, in k nadaljevanju destruktivne politike prisilnega odkupa pridelkov. Oba stalinistična ukrepa sta med drugim pripomogla h kmečkemu uporu v Bosni leta 1950, na katerega so se oblasti odzvale na enako stalinističen način – s pobijanjem kmetov, nekaterih na dvoriščih, drugih po sodiščih, ter s prisilnimi selitvami celih skupnosti.⁹² V nekaterih primerih, zlasti proti Cerkvi,⁹³ se je represija kasneje še zaostila, v brezobzirnem napadu na Akademijo je šla država leta 1952 tako daleč, da ga je Anton Slodnjak označil za »kulturno herostratstvo«.⁹⁴ V takšnem kontekstu je obrat v jugoslovanskem izobraževalnem sistemu leta 1949 težko razumeti že kot del premišljene liberalizacije.

Koncept »stalinistične destalinizacije«, o katerem so pisali že zagrebški praksisovci, postane še za spoznanje bolj pomenljiv v luči sočasnih sprememb

⁸⁹ Ibid., 28.

⁹⁰ Ibid., 41.

⁹¹ Dallin, »Causes of the Collapse«, 299.

⁹² Prim. Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna*. Leto kasneje je Churchill izkoristil srečanje z Djilasom za zgovorno prošnjo: »Ne bodite pretrdi s kmeti – nedolžni so, nič od tega ni njihova krivda!« Djilas, *Rise and Fall*, 276.

⁹³ Za natančnejši pregled prim. Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*.

⁹⁴ Tudi Slodnjakovo pripombo je skrbno zabeležil »Andrej«, v AS 1931-II-026, II-050256, »Anton Slodnjak«, 9. 9. 1952.

v sami Sovjetski zvezi. Stalin je namreč že leta 1947, torej več kot dve leti pred plenumom, sklenil v sovjetske srednje šole znova vpeljati latinščino. Motivi vsaj nekoliko klasično izobraženega nekdanjega semeniščnika so še povsem neraziskani, vendar o njegovi resnosti priča več kot tristo strani sovjetskega latinskega učbenika⁹⁵ – ki je bil, paradoksalno, bistveno manj ideološko obremenjen od tistih, ki so jih v petdesetih letih tiskali v Sloveniji. Po tridesetih letih izgnanstva se poskus ni najbolje prijel, latinski razredi pa so med politično elito očitno obveljali za diktatorjevo starostno muho, po letu 1956 so izginili ter se znova pojavili šele konec osemdesetih.⁹⁶ V vzhodnem bloku domislica ni ostala brez odmevov, na Poljskem so o njej razpravljali že leta 1947.⁹⁷ Težko je verjeti, da v jugoslovanskem vrhu leta 1949 niso vedeli zanj, vendar ni v zvezi z njenim vplivom zaenkrat nobenih arhivskih dokazov.

Za razumevanje političnih strategij je zato morda zanimivejša romunska vzporednica. V petdesetih letih, ko se je skušala romunska partija vsaj navzven odtegniti sovjetskemu vplivu, se je pri tem med drugim oprla na latinščino, tudi tam so o njej razpravljali na najvišjih partijskih sestankih.⁹⁸ Pri konstrukciji romunske identitete je latinščina še vse drugače uporabna kot pri jugoslovanski, vendar je paradigma videti enaka. Tudi jugoslovanska partija je v latinščini prepoznala primeren kulturni in politični simbol in ga pragmatično instrumentalizirala v poudarjanju svoje drugačnosti – neodvisnosti od Sovjetske zveze, prvobitnega marksizma-leninizma, »lastne poti« v komunizem in podobnih idiosinkratičnih domislic – pred domačo in tujo javnostjo. Tita in Kardelja ni prepričalo Kidričevo komično razglabljanje o »tehnični terminologiji«, ki se mu je muzal celo Djilas, temveč argument, »da bi bilo zgrešeno slediti praksi, ki jo je uveljavila Sovjetska zveza«. Po Stalinovi smrti so se odnosi med državama spet izboljšali, politična potreba po dokazovanju drugačnosti je splahnela. Slamnati razlogi za potrebnost klasične gimnazije so s tem za partijsko vodstvo izgubili svojo prepričljivost in šolska reforma konec petdesetih je z njo preprosto pometla.⁹⁹ Sledilo je še nekaj posegov, ki so v osnovi sledili konceptu Lunačarskega, latinščina pa jo je z vsakim od njih odnesla za spoznanje bolj marginalizirana in ideološko problematična.¹⁰⁰ Ko je Bogo Grafenauer v začetku osemdesetih razmišljal o ravni zgodovinopisja v prihajajočih letih, je zgroženo ugotovil, da se latinščine v vsej državi uči le za poldrugi razred dijakov, medtem ko je bila grščina samo še oddaljen spomin, stanje je bilo torej celo slabše kot v poznih štiridesetih.¹⁰¹

⁹⁵ Кондратьев in Васнецов, *Учебник латинского языка*.

⁹⁶ Olga Budaragina, »Classics and Higher Education in the Soviet Union (1917–1957)« (predavanje, Collegium Budapest, Budimpešta, 17. 6. 2010).

⁹⁷ Jerzy Axer v diskusiji po istem predavanju.

⁹⁸ Țuguî, *Istoria și limba română*, 123. Na analogno filološko debato v romunskem politbiroju me je prijazno opozoril Cristian Gașpar.

⁹⁹ Podrobnosti navaja Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963*.

¹⁰⁰ Baskar, *Latinščine, prosim*, 129–151.

¹⁰¹ Grafenauer, »Vprašanja sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja,« 192.

Pravičniške sle po šolski uravnilovki ni težko razumeti, izobrazbene razlike, s katerimi so se spopadali povojni reformisti, so bile strahovite. Še konec petdesetih let je pristojni minister ugotavljal, da je »v Sloveniji komaj 24 % mladine končalo 8-letno obvezno šolanje, vse drugo pa je nekje zaostalo«. ¹⁰² Problem je bil v tem, da se je partija odločila hkrati z umazano vodo socialnega izključevanja zavreči tudi nadarjenega otroka – z vsemi dolgoročnimi posledicami za razvoj celotne skupnosti. Čeprav se je po vojni tudi v državah zahodne Evrope število maturantov dramatično povečalo, v Franciji denimo samo med letoma 1950 in 1970 kar za petkrat, si njihova ministrstva niso prizadevala pomesti z zahtevnejšimi ustanovami, kakršne so po različnih državah predstavljale *grammar school*, *lycée* in *Gymnasium*. Namesto tega so nekdanje šole za elito na široko odprle vrata otrokom iz vseh družbenih slojev. ¹⁰³ Partijska vizija je bila bistveno drugačna in v osemdesetih, ko je sistem z »usmerjenim izobraževanjem« dosegel svoj nadir, je gimnazijo zamenjala vrsta raztreščenih poklicnih šol, povezanih zgolj v svoji odločenosti glede podajanja ideoloških predmetov tipa »Samoupravljanje s temelji marksizma«, »Obramba in zaščita« ter »Osnove tehnike in proizvodnje« prav vsem najstnikom v državi. ¹⁰⁴

Resnična vrnitev k evropskemu izobrazbenemu izročilu, kakršno je prinesel padec berlinskega zidu, je temeljila na sledovih, ki jih je za seboj pustil *plenum gratiae* decembra 1949. Izvedla jo je generacija, ki se je izšolala na njegovih temeljih. Brez tega skorajda naključnega, na oceanskih prostranstvih porojenega podaljška, ki ga je bilo slovensko klasično šolstvo deležno po letih intenzivnega uničevanja, bi osnovne in srednje šole konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let zaman stikale za latinisti in grecisti. Toda hkrati velja tudi obratno, brez prave politične spremembe štiri desetletja kasneje bi tudi ta začasna odjuga ostala brez učinkov. Tretji plenum jugoslovanskega politbiroja bi v tem smislu lahko primerjali z nekoliko kasnejšimi reformami v Sovjetski zvezi. Vselej lucidni analitiki radia Erevan so jih definirali v enem samem stavku: »Kaj so družbeno-ekonomske reforme Hruščova? – Zdravilna injekcija v leseno nogo.« ¹⁰⁵

BIBLIOGRAFIJA

Arhivsko gradivo

as 249 – Arhiv Republike Slovenije, fond Sveta za kulturo in prosveto Ljudske republike Slovenije

¹⁰² Gabrič, *Šolska reforma*, 104.

¹⁰³ Judt, *Postwar*, 391, skupaj s podatki o podobnih trendih po Evropi.

¹⁰⁴ Arhivska študija o »usmerjenem izobraževanju« ostaja boleč desideratum. Za sočasen pregled prim. Milharčič-Hladnik in Šušteršič, *Šolska reforma je papirnati tiger*.

¹⁰⁵ Shturman, *Soviet Secondary School*, 62.

- as 1589 – Arhiv Republike Slovenije, fond Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije
- as 1931 – Arhiv Republike Slovenije, fond Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije
- ff – Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
- zal lju 184 – Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond Klasične gimnazije v Ljubljani
- zamu i – Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, fond dekanata Filozofske fakultete

Literatura

- Adibekov, Grant. »How the First Conference of the Cominform Came About.« V: *The Cominform: Minutes of the Three Conferences; 1947/1948/1949*, ur. Giuliano Procacci, 3–9. Milano: Feltrinelli, 1994.
- Bartošek, Karel. »Central and Southeastern Europe.« V: *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, ur. Stéphane Courtois et al., 394–456. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
- Baskar, Bojan. *Latinščine, prosim: latinščina in njeno izganjanje na Slovenskem, 1849–1987*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS (Knjižnica revolucionarne teorije), 1988.
- Bertoncelj, Alojzij, Janez Fašalek, Danilo Golob, Jože Ilc, Rudolf Južnič, Silvester Kopriva, Ivan Sivec in Ana Šašel, ur. *Komentar k latinskemu berilu za gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953.
- —, ur. *Latinsko berilo za gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953.
- Bračič, Vladimir, ur. *Kongres pedagoških delavcev na Bledu*. 3 zv. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950–51.
- Bradač, Fran. *Grška vadnica za IV. in V. razred klasične gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.
- Bradač, Zorka. *Neslutena moč ljubezni*. Ljubljana: Forma 7, 2001.
- Brown, Archie. *The Rise and Fall of Communism*. London: The Bodley Head, 2009.
- Budimir, Milan. »Živa antika.« *Živa antika* 1 (1951): 3–5.
- Clissold, Stephen. *Djilas: The Progress of a Revolutionary*. Hounslow: Maurice Temple Smith, 1983.
- Dallin, Alexander. »Causes of the Collapse of the USSR.« *Post-Soviet Affairs* 8 (1992): 279–302.
- Debevec, Tomaž. »Zavod sv. Stanislava ob koncu 2. svetovne vojne in po njej.« V: *Stoletje Zavoda sv. Stanislava*, ur. France M. Dolinar, 227–38. Ljubljana: Družina, 2005.
- Dedijer, Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas: Prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.
- Di Biagio, Anna. »The Establishment of the Cominform.« V: *The Cominform: Minutes of the Three Conferences; 1947/1948/1949*, ur. Giuliano Procacci, 11–34. Milano: Feltrinelli, 1994.
- Djilas, Milovan. *Memoir of a Revolutionary*. Prevod Drenka Willen. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973.
- —. *Of Prisons and Ideas*. Prevod Michael Boro Petrovich. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1986.
- —. *Rise and Fall*. Prevod John Fiske Loud. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1983.
- —. *Tito: The Story from Inside*. Prevod Vasilije Kojić in Richard Hayes. London: Weidenfeld and Nicolson, 1981.

- Doknić, Branka, Milić F. Petrović, in Ivan Hofman, ur. *Kulturna politika Jugoslavije: 1945–1952; zbornik dokumenata*. 2 zv. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009.
- Gabrič, Aleš. »Odpušcanje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično–ideoloških vzrokov.« *Objave* 6 (2000): 12–32, 43–53.
- —. *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.
- —. »Sprememba kulturnopolitične usmeritve po informbirojevskem sporu.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 38 (1998): 137–51.
- —. *Šolska reforma 1953–1963*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Gabrovec, Stane. »Pot v Emavs.« V: *Skozi prvo zagrinjalo*, ur. Alojz Rebula, 7–24. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
- Gibianskii, Leonid. »The Beginning of the Soviet–Yugoslav Conflict and the Cominform.« V: *The Cominform: Minutes of the Three Conferences; 1947/1948/1949*, ur. Giuliano Procacci, 465–81. Milano: Feltrinelli, 1994.
- Grafenauer, Bogo. »Vprašanja sodobnega stanja slovenskega zgodovinopisja kot znatnosti in zgodovine v sistemu izobraževanja v Sloveniji.« *Zgodovinski časopis* 36 (1982): 183–96.
- Griesser-Pečar, Tamara. *Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005.
- Hriberšek, Matej. »Razmere na področju klasičnega šolstva v obdobju 1945–1958.« *Monitor ISH* 7, št. 1 (2005): 43–68.
- Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe Since 1945*. New York: Penguin Press, 2005.
- Кондратьев, С. П., in А. И. Васнецов. *Учебник латинского языка: Для 8–10 классов средней школы*. Moskva: Учпедгиз, 1950.
- Kržišnik-Bukić, Vera. *Cazinska buna: 1950*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.
- Lampe, John R. *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*. 2 izd. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Ledinek, Miloš. »Pripombe k izvajanju resolucije III. plenarnega zasedanja CK KPJ o nalogah v šolstvu v LRS.« *Delo, glasilo CK KPS*, št. 5–6 (1950): 38–59.
- Lees, Lorraine M. *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia, and the Cold War*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1997.
- Milharčič-Hladnik, Mirjam, in Janez Šušteršič. *Šolska reforma je papirnati tiger*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, 1986.
- Ministrstvo za prosveto LR Slovenije. *Spremembe k učnemu načrtu za gimnazije: šolsko leto 1946/47*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946.
- Ministrstvo za prosveto NVS. *Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije za šolsko leto 1945–1946*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1945.
- Perović, Jeronim. »The Tito–Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence.« *Journal of Cold War Studies* 9, št. 2 (2007): 32–63.
- Petranović, Branko, Ranko Končar in Radovan Radonjić, ur. *Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948–1952)*. Beograd: Komunist, 1985.
- Procacci, Giuliano, ur. *The Cominform: Minutes of the Three Conferences; 1947/1948/1949*. Milano: Feltrinelli, 1994.
- Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1936.
- Rappaport, Helen. *Joseph Stalin: A Biographical Companion*. Santa Barbara, CA: ABC Clio, 1999.
- Reale, Eugenio. *Avec Jacques Duclos au banc des accusés, a la réunion constitutive du Kominform a Szklarska Poreba, 22–27 septembre 1947*. Prevod Pierre Bonuzzi. Paris: Plon, 1958.
- Režek, Mateja. *Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem (1948–1958)*. Ljubljana: Modrijan, 2005.

- Rojc, Tatjana. *Pogovori z Alojzom Rebulo: ob pisateljevi petinosemdesetletnici*. Gorica: Mohorjeva, 2009.
- Shturman, Dora. *The Soviet Secondary School*. Prevod Philippa Shimrat. London: Routledge, 1988.
- Sovre, Anton. *Lanx satura: latinska čitanka za gimnazije*. Ljubljana: Oblastna zaloga šolskih knjig, 1928.
- Troha, Nevenka. »Ivan Regent.« V: *Enciklopedija Slovenije*, ur. Marjan Javornik, 10.144. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Țugui, Pavel. *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej: Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMP*. Bukarešta: Editura Ion Cristoiu, 1999.
- Vodopivec, Peter. »Populacijske posledice druge svetovne vojne in povojnega nasilja na Slovenskem.« V: *Žrtve vojne in revolucije*, ur. Janvit Golob et al., 95–99. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2005.

GRATIAE PLENUM: LATIN, GREEK, AND THE COMINFORM

Summary

Survival of classics in the People's Republic of Slovenia after the World War II was persistently determined by the long shadow of the Coryphaeus of the Sciences. Its contours were defined, from 1945 onwards, by the Communist Party which followed the Soviet example, shattering the local classical tradition in the process. Fran Bradač, head of classics at the University of Ljubljana, was removed for political reasons; classical gymnasium that belonged to the Church was closed; Greek was struck from the curriculum of the two remaining state classical gymnasia; Latin, previously a central subject at every gymnasium, was reduced severely in 1945, only to disappear entirely in 1946. Classicists who continued to teach were forced to take »reorientation courses« which allowed them to teach Russian and other more suitable subjects. By 1949, only 2 of the 42 classicists employed by the Ministry of Education were actually teaching Latin. Classics department at the university, where only 2 students were studying in 1949, was on the brink of closure.

Yet the classical tradition was also saved, paradoxically, by Stalin's attack on the same Party. The Cominform conflict in 1948 astonished the Yugoslav communists and pushed them towards a tactical détente with the West, prompting a revision of some of the policies, including education. The process was led by the top echelons of the Party – such as Milovan Djilas, head of the central Agitprop, Boris Kidrič, in charge of Yugoslav economy, and Edvard Kardelj, Party's chief ideologue – during the Third Plenum of the Central Committee Politburo in Belgrade in December 1949. Their newly discovered love of Latin and Greek, documented in the minutes of the Politburo Plenum, was overseen only by the discriminating eye of Josip Broz Tito. Classical gymnasia were revived, Latin was reintroduced to some of the other gymnasia, students returned to study classics at the university, and a classical journal, *Živa antika*, was established in 1951,

paying respects to the Third Plenum in its first editorial. Publicly, prominent classicists were praising the thaw. State Security records provide a nuanced picture, with agents noting their remarks about »Slovenian University lagging behind« and »nobody publishing anything, having no access to the recent literature.«

The change which provided the discipline with a new lease on life did not last for long. Stalin's death was followed by a rapprochement between Yugoslavia and the Soviet Union. With no particular political incentive to preserve classics as a hallmark of its unique understanding of Marxism-Leninism, the Party proceeded to dissolve the classical gymnasium at the end of fifties and to make Latin slightly more marginal with each subsequent reform, until its position during the years of »directed education« in the 1980s was worse than the one alleviated by the plenum of 1949.